

از هیئت اعزامی به نوبیه تا کتابخانه اسکندریه

یونسکو و میراث مصریان باستان

نوشته جمال مختار

ارتفاع آب مخزن پشت سد هرگز از ۱۲۱ متر فراتر نمی‌رفت، هیچ بخشی از این دو معبد به زیر آب نمی‌رفت. حال آن که، پس از ساختن سد مرتفع، سطح آب تا ۱۸۲ متر، یعنی ۶۲ متر بالاتر از حداکثر ارتفاع آب سد قدیم اسوان، بالا می‌رفت و در نتیجه دو معبد به طور کامل در زیر آب قرار می‌گرفت.

مورد دوم درباره معابدی است که در جزیره فیلا، در ارتفاع ۱۰۴ متری از سطح دریا در جنوب سد قدیمی اسوان و شمال سد مرتفع واقعند. این معابد در بیشتر روزهای سال تقریباً به طور کامل در زیر آب سد قدیمی قرار داشتند. اما پس از ساختمان سد مرتفع (که آب پشت

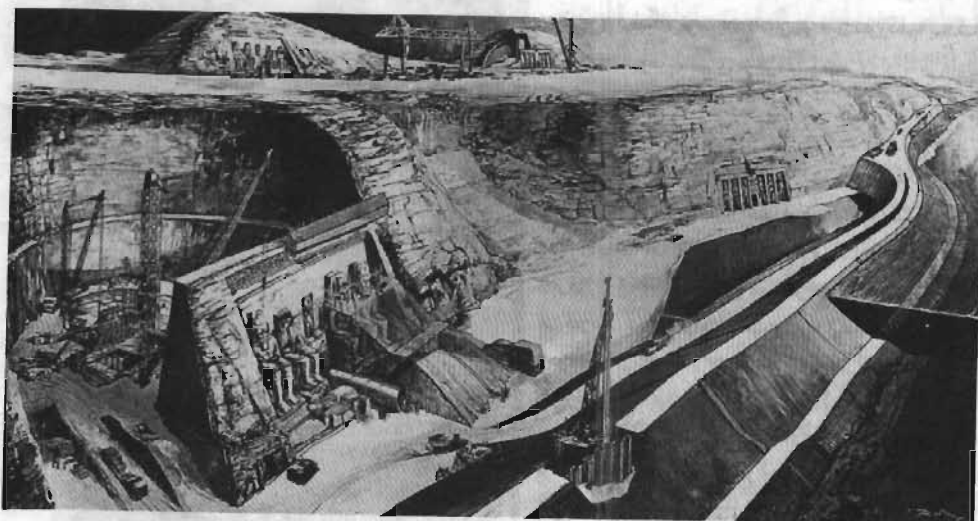
خطر رفتن به زیر آبهای دریاچه مصنوعی وسیعی قرار می‌گرفت که قرار بود در پشت این سد بلند تشکیل گردد. عرض این دریاچه در تقاطعی به ۲۵ کیلومتر می‌رسد و طول آن بیش از ۳۰۰ کیلومتر از دره نیل در خاک نوبیه مصر و حدود ۲۰۰ کیلومتر از سرزمین نوبیه سودان را می‌پوشاند.

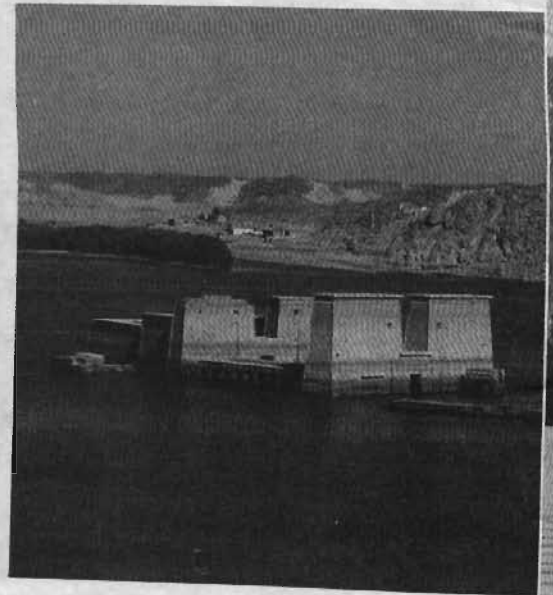
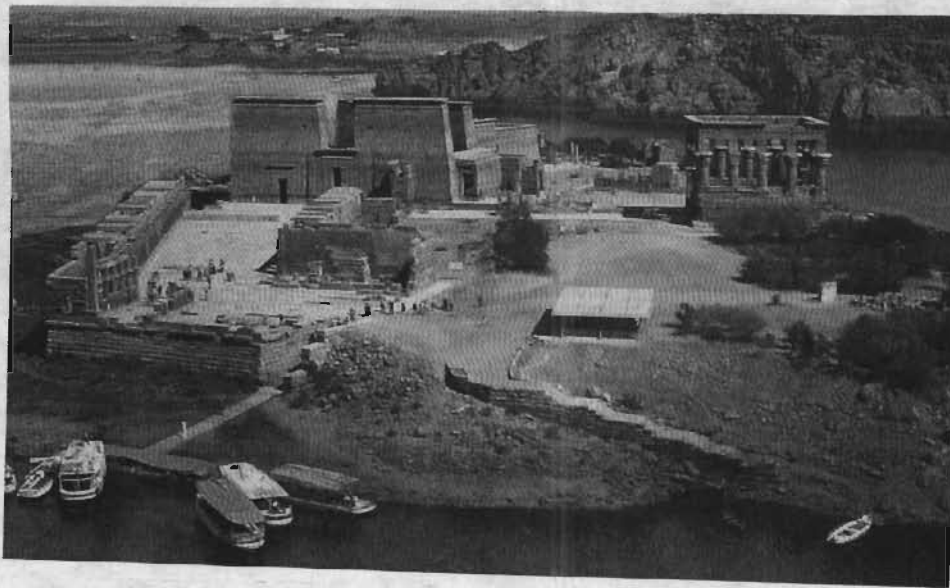
ابعاد این مشکل را دو مثال نشان می‌دهد. نخستین مورد با معابد ابوسمبل، در ۲۷۰ کیلومتری جنوب سودان، ارتباط می‌یابد. پایه معبد بزرگتر ۱۲۴ متر و پایه معبد کوچکتر ۱۲۲ متر بالاتر از سطح دریا بود. این معابد در مسیر رودخانه به سد قدیمی اسوان که در سالهای نخستین قرن حاضر بنا شده بود، قرار داشتند اما، از آنجا که

عملیات باستان‌شناسی نجات یادمانهای نوبیه علاقه یونسکو را به میراث مصر باستان به بهترین وجه ثابت کرد، و موقعیت این عملیات، چشمگیرترین مثال برای درک بین‌المللی و یکپارچگی جهانی در زمینه همکاری فرهنگی و حفظ میراثها بود.

هنگامی که دولت مصر به منظور رشد و نوسازی اقتصاد کشور مطالعه پروژه‌های را برای ساختن سد مرتفعی در جنوب شهر اسوان آغاز کرد و در سال ۱۹۵۲ تصمیم به اجرای آن گرفت، آشکار گردید که مصر و سودان با مشکل فرهنگی عمده‌ای روبرو شده‌اند: دهها معبد و محوطه باستان‌شناسی و مناطقی از نوبیه در معرض

برنامه پیاده کردن دو معبد صخره‌ای ابوسمبل و پریاسازی دوباره آنها در محل تازه در همان جهت پیشین، اما ۶۴ متر بالاتر و ۱۸۰ متر دورتر از ساحل رودخانه یکی از چشمگیرترین موفقیت‌های هیئت اعزامی نجات یادمانهای نوبیه بود که یونسکو در ۱۹۶۰ به مرحله اجراء درآورد تصور هنرمند از عملیات نجات (سمت چپ) معبد بزرگ را با مجسمه‌های غول‌پیکر نشسته و معبد کوچک پشت آن نشان می‌دهد. هر دو اثر با یک سد صندوقی (در جلوی تصویر) از خطر آبهای نیل در امان مانده‌اند. صخره بالا و پشت معبد حفاری شد تا پیاده کردن اتاقهای معبد امکانپذیر گردد. انتهای سمت راست تصویر معابد مشاهده می‌شوند که به دور از دسترس آب در محل جدید بار دیگر پریا گردیدند. دو کتبد بزرگ سیمانی با سمایی از سنگهای صخره‌ای پریا شد تا ظاهر اصلی مناطق اطراف دوباره ایجاد گردد. کار در ۱۹۶۸ پایان یافت.

نجات معابدی که در جزیره فیلاهی قرار داشتند، آخرین مرحله کار هیئت اعزامی برای نجات یادمانهای نویبه بود که از سوی آب سد مرتفع اسوان تهدید می شدند. این معابد که وقف پرستش ایزیس بودند، همان گونه که تصویر (بالا، سمت راست) نشان می دهد در قرن نوزدهم هنوز تقریباً سالم بودند. در اوایل قرن حاضر، زمانی که نخستین سد اسوان در پایین رودخانه ساخته شد، هر دو معبد در معرض خطر قرار گرفتند. پس از سال ۱۹۳۴، زمانی که سد ساخته شد، جزیره فیلاهی و معابد آن در بیشتر طول سال به زیر آب می رفتند. عکسی که در ۱۹۷۲ (بالا وسط) گرفته شده است، معبد ایزیس و «کیوسک» یونانی - رومی تراژان را نشان می دهد که تا قسمتی به زیر آب رفته اند. در ۱۹۶۰، که ساختمان سد مرتفع خطر غرق شدن همیشگی معابد را به وجود آورد تصمیم گرفته شد که آنها را به جزیره همجوار آلگیکیا که چشم اندازی شبیه جزیره فیلاهی داشت منتقل کنند. عملیات در ۱۹۷۲ آغاز و در ۱۹۷۹ به پایان رسید. تصویر بالا: یادمانهایی که در محل جدید خود بازسازی شده اند.

کردند که قرار بود به زیر آب بروند.
۳. عملیات نجات بیش از بیست معبد در نویبه مصر و سودان، شامل دو معبد ابوسیمبل که در دل صخره کنده شده بودند. در این زمینه پیشنهادها بسیاری ارائه شد و مطالعات صحرایی گسترده ای به انجام رسید و در پایان تصمیم گرفته شد که دو معبد را پیاده کرده و آنها را در همان محوطه، اما بر زمینی ۶۰ متر بلندتر از موقعیت اصلی، زیر گنبد رفیع مصنوعی بازسازی کنند. معبدها در سال ۱۹۶۷ در محل جدید خود دایر شدند.

معابد فیلاهی. چندین پیشنهاد برای نجات معابد فیلاهی ارائه گردید و سرانجام پروژه ای را که برگزیدند، شرکت های مصری و ایتالیایی به انجام رساندند. این پروژه پیاده کردن و دوباره سازی معابد را در جزیره پهلویی اجیکلیا در بر می گرفت که زمین آن از پیش مسطح و آماده شده بود. تکمیل پروژه و نتیجه موفقیت آمیز نجات میراث نویبه با جشنهای بزرگ در سال ۱۹۸۰ همراه گردید. افزون بر آن، بیش از بیست و هفت معبد، چندین نمازخانه، سنگهای یادبود و کنده کاریها نیز می بایست پیاده، حمل، و در زمین امن بلندتری که بالاتر از سطح مخزن آب جدید، یعنی دریاچه ناصر، بود دوباره سازی شوند. به استثنای معبد کالایشا و بخشی از معبد آمادا که

سراسر جهان گردم آورد. چند ماه بعد، دولت سودان نیز تقاضای مشابهی از یونسکو به عمل آورد.

یونسکو پاسخ این تقاضاها را با دو درخواست عمده آغاز کرد. یک درخواست کلی که دبیرکل یونسکو در هشتم ماه مارس ۱۹۶۰ به عمل آورد درخواست دوم که به طور اخص با نیاز به نجات معابد فیلاهی مربوط می شد، در ششم نوامبر ۱۹۶۸ به عمل آمد. در هر دو درخواست دبیرکل از همه دولت ها و سازمان های عمومی و خصوصی و تمام منابع بالقوه پشتیبان در فراهم سازی کمک های مالی، فنی، و علمی برای نجات یادمانهای نویبه درخواست یاری کرد.

عملیات نجات یادمانهای نویبه با فعالیتهای باستان شناسی زیر آغاز گردید:

۱. ثبت جامع یادمانهای نویبه: این کار از طریق ارائه مدارک و به کمک مرکز مطالعه تاریخ هنر و تمدن مصر باستان در قاهره انجام شد که در سپال ۱۹۵۵ به دنبال عقد قراردادی میان یونسکو و دولت مصر به منظور همکاری در ثبت یادمانهای مصری با کتیبه ها و کنده کاریهای آنها تأسیس شده بود. هزینه این مرکز به عهده دولت مصر بود و یونسکو متخصصان و ابزار و ادوات آن را فراهم می آورد.

۲. یک بررسی باستان شناختی در نویبه برای تهیه فهرستی از تمام مناطق و محوطه های باستان شناسی که قرار بود به زیر آب بروند، و شناسایی مناطقی که هنوز حفاری نشده بودند. بیش از هفتاد هیئت باستان شناسی از بیست و پنج کشور اقدام به عملیات حفاری در مناطقی

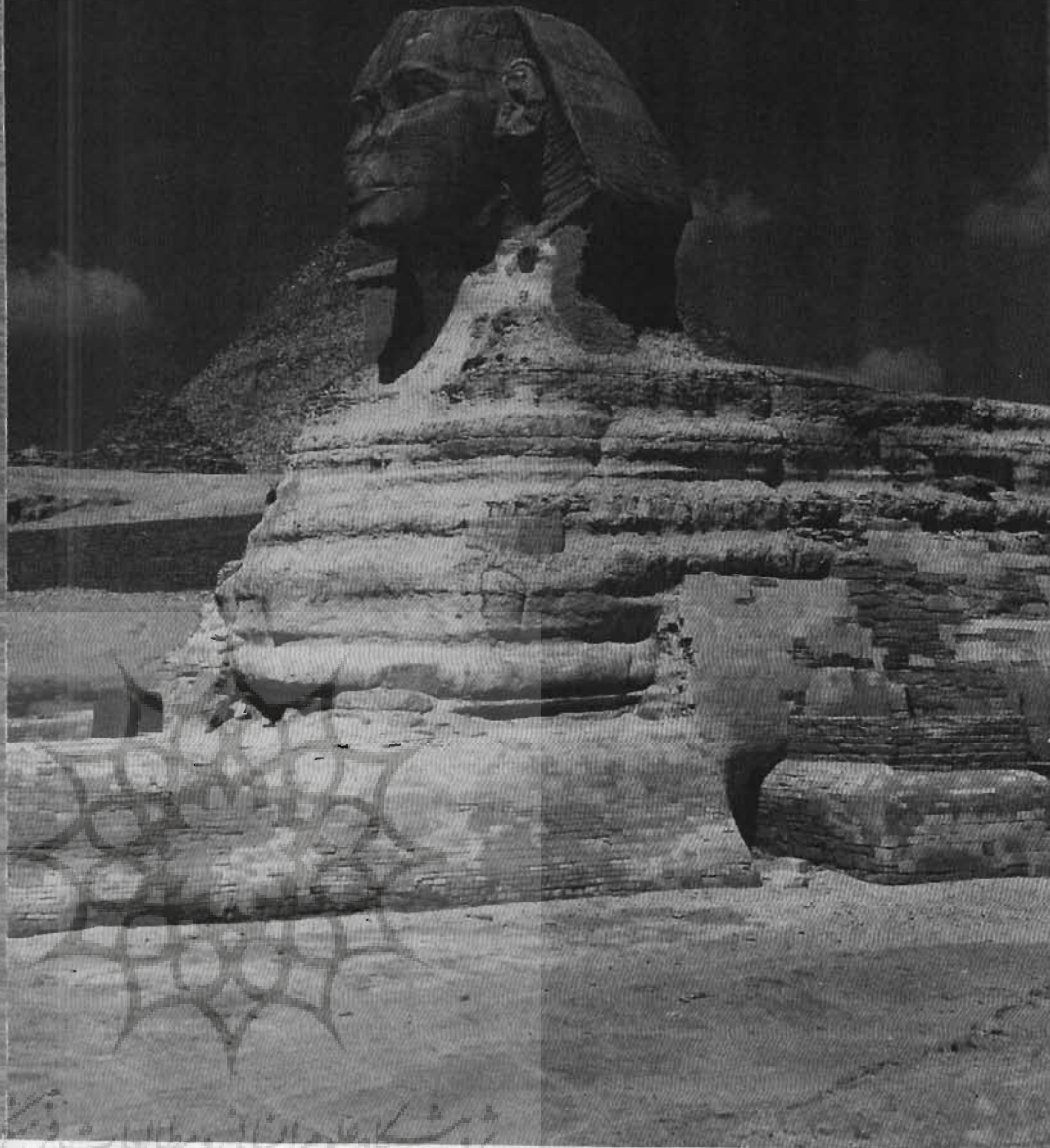
آن بر معابد که در پایین رودخانه در آن سوی سد واقع شده بودند اثر مستقیم نداشت) سطح آب مخزن قدیمی در فرآیند تولید برق، در طول روز میان ۱۰۲ تا ۱۱۰ متر پایین و بالا می رفت. به عبارت دیگر، آب تنها بخشی از ارتفاع دیوارهای معابد را در بر می گرفت، و در نتیجه نوسان سطح آب خطر جدیتری را برای سنگ کاری معابد به وجود می آورد، تا قرار گرفتن کامل آنها در زیر آب.

بنابراین، پروژه سد مرتفع، دولتهای مصر و سودان را در برابر سرزمین نویبه با مسئولیت بزرگی روبه رو می ساخت. در آن زمان نویبه صحنه فعالیت های عظیم معماری، به ویژه ساختمان معابد، استحکامات و برج و باروها برای نگهداری راههای تجاری و حفظ صلح بود. شهرها، گورستانها و آرامگاههایی که در دوره های گوناگون برپا شده بودند و تعداد غیر قابل شماری از منشورهای سنگی، کنده کاریها، کتیبه ها، و نیز تمام مدارک به جای مانده از گذشته هنوز در زیر خاک مدفون بودند.

بنابراین، در ششم آوریل سال ۱۹۵۹ دولت مصر به یونسکو روی آورد و در طرح و اجرای پروژه های حفظ یادمانهای نویبه از آن سازمان درخواست کمکهای انسانی، فنی و علمی کرد. چنان گامی متضمن کاری بود وسیع و پرخرج، زیرا یادمانها بخشی بودند از میراث جهانی انسان و از این نظر امری مربوط به تمامی جهان. افزون بر آن، احساس می شد که یونسکو مسئولیت بزرگی در قبال حفظ و حراست میراث جهانی دارد و تنها سازمان بین المللی است که قادر به جمع آوری کمکهای مالی است و می تواند متخصصان و تکنسینهای مورد نیاز را از

پیکره عظیم ابوالهول در معرض خطر

▶ ابوالهول غول‌آسای عظیم با سر انسان و بدن یک شیر نشسته که در صخره زبرهرم بزرگ جیزه حجاری شده است، چهره فرعون خفرون (حدود ۲۴۹۴ - ۲۵۲۰ ق م) است که از مقبره وی نگهداری می‌کند. در حال حاضر این ابوالهول از یک سو به علت فرسایش بر اثر آب و هوا و از سوی دیگر به علت درجه شوری بی‌اندازه آبهای زیرزمینی در معرض خطر قرار گرفته است. در قوربه سال ۱۹۸۸، یک قطعه سنگ به وزن تقریبی ۳۰۰ کیلوگرم از شانه راست این بادهان جدا شد و شکست. وزیر فرهنگ مصر برای نجات ابوالهول و بقیه محوطه جیزه که در فهرست میراث جهانی دارائیهای ارزشمند بین‌المللی به ثبت رسیده است، از یونسکو تقاضای کمک کرد. دبیرکل یونسکو، که اخیراً از منطقه بازدید به عمل آورده و متوجه وسعت صدمه شده بود، آمادگی همکاری یونسکو در مرمت ابوالهول را اعلام داشته است.

برای مطالعه همه موضوعهای مربوط به نوییه و پیوندهای آن با آفریقا شامل می‌گردد.

● حمایت از برنامه احیای کتابخانه باستانی اسکندریه. در زمانی که اسکندریه یک مرکز فرهنگی و علمی جهان بود، این کتابخانه یک مخزن اطلاعاتی در خدمت دانشمندان و فلاسفه دنیای یونان (در عصر گسترش یونان) بود. یونسکو برای تأمین مخارج ساختمان این کتابخانه و وسایل اساسی آن تقاضای یاری و مساعدت کرده، و در برنامه‌ریزی این پروژه درازمدت، که در پایان قرن تکمیل خواهد شد، پیشنهاد کمک داده است. ■

۱. بروژه کتابخانه اسکندریه موضوع مقاله‌ای در شماره نوامبر سال ۱۹۸۸ مجله پیام یونسکو خواهد بود.

جمال مختار، باستان‌شناس مصری، رئیس پیشین اداره باستان‌شناسی کشور مصر است. وی نویسنده کتب و مقالات متعددی درباره تاریخ مصر باستان است، ویراستاری تمدنهای باستانی آفریقا (۱۹۸۱)، جلد دوم از تاریخ عمومی آفریقای یونسکو را برعهده داشته است. سردبیران مجله پیام مایلند از دکتر مختار برای کمک در آماده سازی این شماره از مجله تشکر کنند.

یونسکو پیوستند.

یونسکو در معرفی و افزایش جلب توجه به میراث مصر باستان در زمینه‌های دیگر نیز سهم بوده است، از جمله:

● بهبود خدمات موزه، به ویژه موزه باستان‌شناسی مصر عصر فراغت در قاهره.

● حفاظت و مرمت محوطه‌های باستان‌شناسی مصر در دوران باستان و دوران اسلامی همچون اهرام جیزه، الاقصر و چندین محوطه اسلامی در قاهره.

● شمول شماری از آثار باستانی مصر در فهرست میراث جهانی،

● همیاری در چاپ متون قبلی نگه‌داری که به «نسخ خطی عرفانی» شهرت دارد،

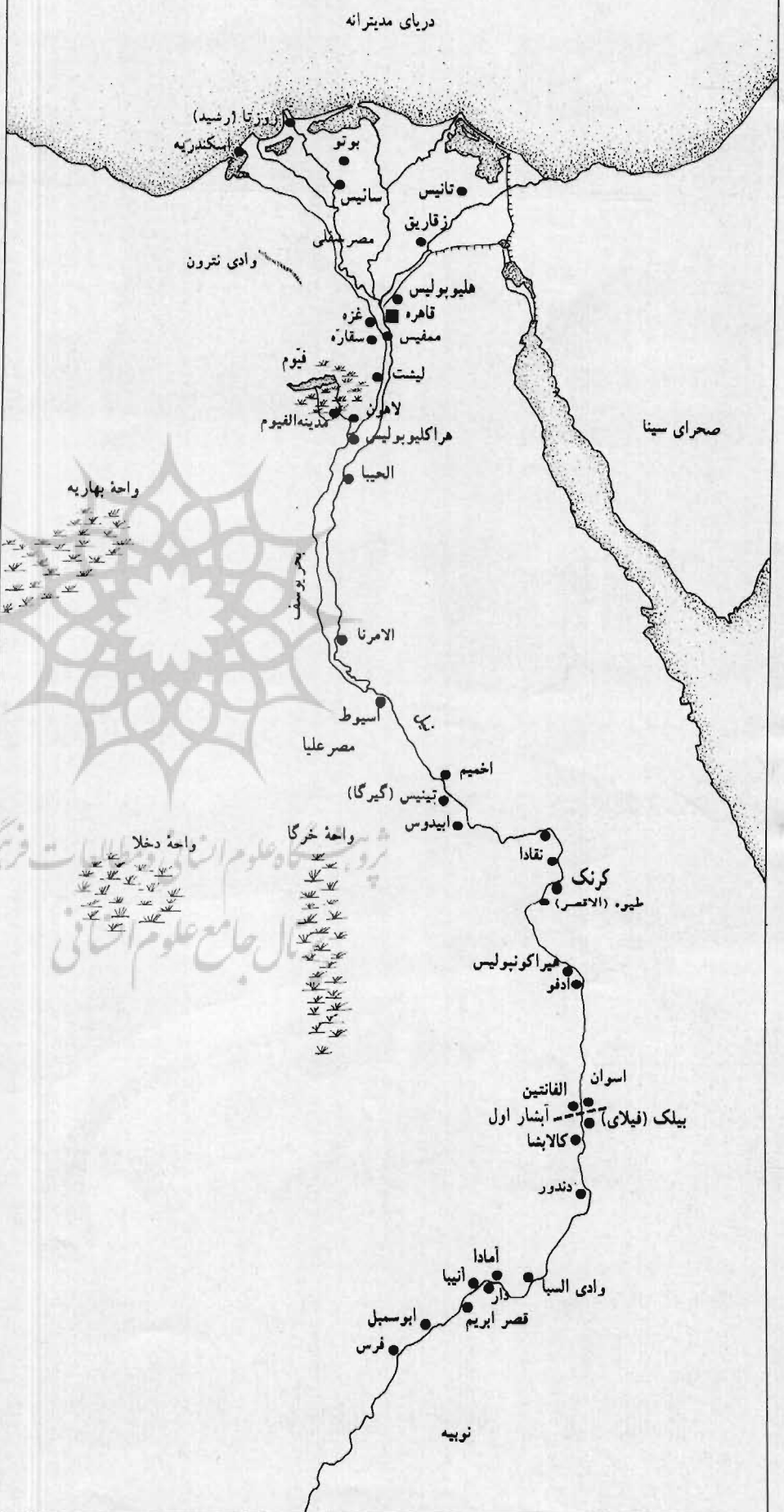
● روانه سازی یک هیئت بین‌المللی در سال ۱۹۲۸ برای تأسیس موزه نوییه در اسوان و موزه ملی تمدن مصری در قاهره و تدارک تمام کمکهای مالی، فنی و اطلاعاتی مورد نیاز برای دستیابی به اهداف هیئت اعزامی. قصد موزه ملی عرضه تمدنهای مصر از دوران پیش از تاریخ تا زمان حال است. نمایش آثار در موزه نوییه و ویژگیهای زمین‌شناسی، جغرافیایی، بوم‌شناسی، قوم‌نگاری و هنری نوییه و همه جنبه‌های تاریخی و باستان‌شناسی آن را در بر خواهد گرفت. این موزه همچنین یک مرکز تحقیق را

آنها را به ترتیب دولت جمهوری فدرال آلمان و فرانسویها نجات دادند. این عملیات نجات را اداره باستان‌شناسی مصر اجرا کرد. معبد آمادا را به کمک ریلها به زمین امنی در نزدیکی محوطه اصلی آن انتقال دادند.

به این ترتیب، آثار باستانی منطقه‌ای که با مصر عصر فراغت پیوندهای محکم داشت، برای آیندگان حفظ گردید. این آثار برای هزاران سال به عنوان یک نماد مهم موفقیت انسان در سرزمینی دور افتاده، خشک و لم‌پزوع برپا ایستاده بود، و اکنون نمونه‌بی‌مانندی از چیزی را ارائه می‌کنند که علم و تکنولوژی می‌تواند در نجات میراث نیاکان ما انجام دهد.

نجات بادهانهای نوییه نقطه عطف عمده‌ای در تاریخ یونسکو بود. زیرا چنین کاری مستلزم سازماندهی بلند پروازانه‌ترین عملیات فرهنگی و علمی بود که تا آن زمان در تاریخ انسان به آن اقدام شده بود. موفقیت بی‌حد و حصر عملیات نجات نتیجه همکاری فشرده گروههای مرتبط طی دورانی در حدود بیست سال بود. این پیروزی از طریق تصمیم جدی دولتهای مصر و سودان برای نجات میراث فرهنگی خود، سخاوت کشورهای عضو، و جدیت و مهارت تمام کسانی که دست‌آمده که در عملیات نجات شرکت جستند، به ویژه باستان‌شناسان، معماران و مهندسان و متخصصانی که به نیروهای زیر پوشش

محوطه‌های اصلی یادمانهای مصر باستان

ماهنامه پیام یونسکو

بنابر توافق یونسکو (سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد) با کمیسیون ملی یونسکو در ایران بوسیله کمیسیون مذکور و زیر نظر هیئت‌مدیره آن منتشر می‌شود. انتشار مقالات، تفاسیر، آراء و تصاویر این مجله دال بر تأیید یا صحت کامل مطالب آن نیست.

مدیر داخلی: محمد پارسی
مترجم: دکتر یوسف مجبزه‌زاده
ویراستار: علی صلح‌جو

ساختمان فجر، شماره ۱۱۸۸ منطقه پستی ۱۳۱۵۸.
صندوق پستی شماره ۴۴۹۸ - ۱۱۳۶۵ تلفن ۶۶۸۳۶۵

گزیده‌ای از مقالات پیام یونسکو هر سه ماه یکبار به‌خط بریل به‌زبانهای انگلیسی، فرانسه، اسپانیایی و کره‌ای منتشر می‌شود. نقل مطالب و تصاویر پیام به شرط ذکر نام نویسنده و نام و تاریخ مجله آزاد است، مگر آنکه مطلب یا عکس با عبارت «نقل ممنوع» از این قاعده مستثنی شده باشد. از نشریاتی که از مطالب یا عکس‌های پیام یونسکو استفاده می‌کنند خواهشمند است نسخه‌ای از آن نشریه را به دفتر مجله ارسال دارند. مقالاتی که نام نویسنده دارند در میان عقیده مؤلف هستند و لزوماً عقیده یونسکو یا مسئولین پیام را منعکس نمی‌کنند. همچنین مرزهای مشخص شده در نقشه‌ها، نظر رسمی یونسکو یا سازمان ملل نیست.

تصاویر شرح تصاویر و عناوین مجله را کارکنان پیام تهیه می‌کنند.

مسئولان دفتر مرکزی (پاریس)

مدیر: بهجت نادری
سردبیر: عادل رفعت

دبیر اجرایی: جیلین ویستکامب انگلیسی: روی سالکن، کارولین لارنس فرانسه: آن لوک، ندا الخازن اسپانیایی: فرانسیسکو فرناندز مانتوس، میکل لاسارکا آراکلی اورنسیس دو اورسینا عربی: عبدالرشید الصادق محمودی بریل: ماری موبینیک بورژ.
تصاویر: آریان بیللی طراحی و تولید: جورج سروات پژوهش؛ ویولت ریگنکشتاین توزیع: هنری نوییل ارتباط با سایر دفاتر؛ سولانژ بیلین

دبیرخانه: آنی برانشه، موناجانا، ماجدا دالال، کلودی دوهمال
کلیه مکاتبات باید خطاب به سردبیر در پاریس صورت پذیرد.
دفتر مرکزی: یونسکو، میدان فنتوا ۷، پاریس ۷۵۷۰۰

مسئولان ماهنامه در زبانهای دیگر

روسی: گورگی زلتین (مسکو) آلمانی: ورنر مرکلی (بسن) ژاپنی: سی تی شیرو کوچیما (توکیو) ایتالیایی: ماریو گویدونی (روم) هندی: رام بابونارما (دهلی) تامیل: محمد مصطفی (مدیس) عبری: الکساندر پرویدو (تل آویو) هلندی: بل سورن (آمستردام) پرتغالی: پستریکتو سیلوا (ریو دژانیرو) ترکی: مفر المکارز (استانبول) اردو: حکیم محمد سعید (کراچی) کاتالان: خوان کاره راس ای‌مارتی (بارسلون) مسالزیایی: عبدالمناف سعد (کوالالمپور) کوره‌ای: سیک سیونگ جیل (سئول) سواحلی: دومینو دوتاییسیوا (دازالسلام) کرواتی و صربی: سفدونی، صرب و کرواتی، اسلووانی: بوژدار برکویچ (بلگراد) چینی: شین گوفن (پکن) بلغاری: گوران گوتف (صوفیه) یونانی: سیکلاس پاپاگیورگیو (آتن) سیلانسی: س. ج. سوماساناکرا (سیندا) کولومبی: فنلاندی: مارجانا اوکسانن (هلسینکی) سوئدی: لیناسونژن (استکهلم) بسک: گوروتزلا رانگاگا (سان سیاستیان) تسایندی: ساوستری سوراانتهیت (بانکوک) ویتنامی: داتونگ (هانوی) پشتو: ناصر سهام (کابل) هوسا: حبیب الحسن (سوکوتو)